

MICHIEL
ROSCAM ABBING

BRAZILIË
ZIEN ZONDER
DE OCEAAN
OVER TE STEKEN

DE WANDTAPIJTEN
VAN JOHAN
MAURITS

INHOUD

DEEL I

WANDTAPIJTEN VOOR DE GROTE BOVENZAAL VAN HET MAURITSHUIS

9

ERNST BRINCK OVER BRAZILIË EN JOHAN MAURITS

II

Het Brazilië van Johan Maurits II
De Harderwijkse regent Ernst Brinck 14
Het Mauritshuis 16

DE VERKOOP AAN DE KEURVORST VAN BRANDENBURG

19

Brincks lijst van meegebrachte bijzonderheden 19
Het ivoren ameublement 22
Het voornemen van Johan Maurits 26

DE LIBRI PICTURATI

31

De verscheepte kunstwerken 31
Modellen voor een reeks wandtapijten 34
Het verslag van Ernst Brinck 37
De geschilderde modellen die Brinck zag 39

DE REEKS WANDTAPIJTEN IN DE GROTE BOVENZAAL

41

De Hanff-lijst 41
Twee in Delft geweven series 43
Prins Cosimo de' Medici in het Mauritshuis 44
In de grote bovenzaal 48

DE SCHENKING AAN LODEWIJK XIV

55

Johan Maurits zelf aan het woord 55

Huit grands tableaux 56

De Tenture des Indes 58

Geweven naar aangepaste voorstellingen 67

De bedoeling van de *Libri Picturati* 70

De Historia naturalis Brasiliae 73

Brazilië zien zonder de oceaan over te steken 74

DEEL II

DE NIET-UITGEVOERDE WANDTAPIJTEN
VOOR DE TRAPZAAL EN HET TUSSENBORDES

79

DE BRAZILIAANSE VOORSTELLINGEN
EN JACOB VAN CAMPEN

81

Activiteiten op Randenbroek 81

Ingenieuze decoratieprogramma's 84

De Oranjezaal van Huis ten Bosch 87

Brincks verslag nader beschouwd 89

GESTALTEN VAN BRAZILIANEN EN
BOS-TAPUYA'S, EN BOVENDIEN VAN
PORTUGEZEN EN MULATTEN

93

Eckhouts grote etnische portretten 93

Het *Thierbuch* van Wagener 99

De verloren voorbeelden van de acht portretten 105

Waren de Eckhout-schilderijen als model bedoeld? 108

DE AFBEELDING VAN KUSTFORTEN,
STEDEN EN EILANDEN

III

Kleine Braziliaanse landschappen in zwarte lijsten 111

Om hoeveel schilderijen ging het? 112

Problematische dateringen van de landschappen 115

Ontworpen op Randenbroek 118

Het ontwerp van Fort Siara 122

WANDTAPIJTEN VOOR DE TRAPZAAL
EN HET TUSSENBORDES

127

Schilderijen voor Johan Maurits op Randenbroek 127

Identieke gronderingen 134

Winkeldochters 135

Wandtapijten voor in de trapzaal 137

Wandtapijten voor het tussenbordes 145

Het decoratieplan en de vestibule 149

Van de ene verrassing in de andere 152

Bijlagen 155

I. Factuur van goederen, 1644 155

II. De lijst die Ernst Brinck kopieerde 155

III. Ongedateerde lijst van meubels en
zeldzaamheden, 1652 156

IV. Lijst van de voor 50.000 taler door Johan Maurits
aan de keurvorst van Brandenburg
verkochte goederen, 1652 157

V. De ongedateerde Hanff-lijst 159

VI. Overzicht van de kleine landschappen
van Frans Post 159

Noten 160

Samenvatting 179

Summary 180

Dankbetuiging 182

Illustratieverantwoording 182

Literatuur 186

Afkortingen 190

Personenregister 191

DEEL I

WANDTAPIJTEN
VOOR DE GROTE
BOVENZAAL
VAN HET
MAURITSHUIS

Anthony Sneyd
Miss Duf Coben

ERNST BRINCK OVER BRAZILIË EN JOHAN MAURITS

HET BRAZILIË VAN JOHAN MAURITS

Al in de zestiende eeuw verbouwden Portugese planters, de *moradores*, suikerriet in Noordoost-Brazilië. Dat met suiker en andere Braziliaanse producten veel geld kon worden verdiend, wisten ook de Hollanders, en dus werden er voortdurend plannen gesmeed om dat gebied met de suikermolens te veroveren op kolonisator Portugal.

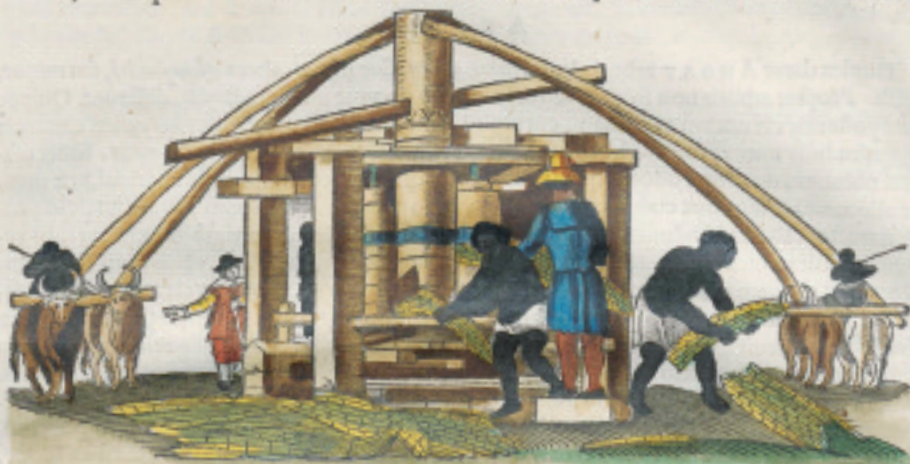
In 1621 werd in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden de handelsmaatschappij West-Indische Compagnie (WIC) opgericht, naar het voorbeeld van de succesvolle Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) uit 1602. Deze WIC kreeg van de Staten-Generaal het alleenrecht op alle handel en de kaapvaart in het Atlantische gebied; vijandelijke schepen mochten worden aangevallen om hun vaak kostbare lading in beslag te nemen.

Portugal viel sinds 1580 onder Spanje, waarmee de Republiek al lang in oorlog was. In 1628 sloeg de WIC een grote slag. De verovering van de Spaanse zilvervloot in 1628 bij Cuba door Piet Hein maakte het financieel mogelijk om de aanval op de zwak verdedigde Portugese kolonie te openen. In 1630 werd Recife, een strategisch gelegen plaatsje met een goede haven in het 'land van de suikermolens' ingenomen.¹

Johan Maurits van Nassau-Siegen (1604-1679), achterneef van stadhouder Frederik Hendrik van Oranje (1584-1647), werd in 1636 door het bestuur van de WIC, de Heeren XIX, aangesteld als gouverneur van de nieuwe kolonie. De herovering op de Spanjaar-

quem *Tabaxir* appellant, viscosum albicantemque liquorem promanare conitat, ut Avicenna, Rhafis, & Serapio testantur. Tamen alterutrum vel infita qualitate, vel conficiendi dexteri-

tate adæquari huic arundinaceo posse, nemo credat. Planta siquidem hæc nostra fruticis instar firmitate prædita, succo dulci turget. Silvestri arundini externa facie est simillima, nisi quod

ancum percontant, ac tandem inveniunt, quod non tantum ex arundine, sed et ex aliis plantis deponit. Hæc fæces mancipiis victum sufficiunt, qui iis contenti tam improbos atque indefessos labores exhauriunt: quippe toto semestri æstivo, noctes atque dies perpetuo molendina

agitantur. Vinum quoque exinde, vulgo *Garapa* dictum, conficiunt, intermiscendo aquam: quod avidissime expetunt incolæ, eoque, si vetus sit redditum, se inebriant. Vinum itaque Saccharum vinum adustum, acetum, vel coctum, infumans Saccharum ex primo hoc

den onder zijn commando van fort Schenkenschans aan de Rijn bij Nijmegen eerder dat jaar had indruk gemaakt. In Brazilië veroverde Johan Maurits het achterland. Ook kreeg hij vanuit Brazilië controle over handelsposten aan de West-Afrikaanse kust, Elmina in Ghana (1637) en Luanda in Angola (1641). De invoer van tot slaaf gemaakte Afrikanen die op de suikerplantages te werk werden ge-

3 Zacharias Wagener, Slavenmarkt in Mauritsstad. Aquareel uit het Thierbuch.

steld, was nu verzekerd (afb. 1 en 2). Na aankomst werden ze op de markt gekeurd en verkocht (afb. 3). Suiker en andere producten werden vervolgens naar Holland verscheept en verhandeld. In de hofhuishouding van Johan Maurits zelf waren slaven aan het werk en nieuw onderzoek laat zien dat hij ook persoonlijk profiteerde van de slavenhandel.²

De Braziliaanse kolonie bleek voor de WIC niet winstgevend. Vooral de militaire uitgaven, bijvoorbeeld voor de bemanning en het onderhoud van een reeks forten, liepen hoog op. Ook vonden de Heeren XIX dat Johan Maurits er een verkwistende levensstijl op nahield, waarna de middelen om de kolonie te behouden werden teruggeschroefd. Na een verblijf van ruim zeven jaar keerde Johan Maurits in 1644 terug naar Holland. Niet lang na zijn vertrek brak onder de *moradores* een opstand uit. Een en ander had tot gevolg dat het gebied in 1654 weer onder controle kwam van Portugal.

Johan Maurits had beeldhouwers, architecten en geografen meegenomen, naar eigen zeggen ook zes schilders en tekenaars³, onder wie in ieder geval Frans Post, Albert Eckhout en Abraham Willaerts.⁴ Mogelijk werd ook de wiskundige, astronoom en geograaf Georg Marcgrave tot de schilders gerekend.⁵ Bijzonder voor zijn tijd was dat Johan Maurits de Braziliaanse flora en fauna nauwkeurig liet beschrijven en afbeelden. In 1648 verscheen op zijn kosten een wetenschappelijk werk, de *Historia naturalis Brasiliae*. Deze beschrijving van de Braziliaanse natuur was samengesteld door

< 1 Anoniem, Suikermolen. Ingekleurde houtgravure uit *Historia naturalis Brasiliae*, 1648.

< 2 Anoniem, Het droogkoken van suikerrietsap. Ingekleurde houtgravure uit *Historia naturalis Brasiliae*, 1648.